

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

Recensioner av doktorsavhandlingar

Eva Borgström: *Om jag får be om ölost? Kring kvinnliga författares kvinnobilder i svensk romantik*. Göteborgs Universitet 1991.

Eva Borgströms avhandling *Om jag får be om ölost? Kring kvinnliga författares kvinnobilder i svensk romantik* fortsätter raden av avhandlingar om kvinnliga författarskap som lagts fram under senare år. Oftast är det kvinnliga författarskap från vårt århundrade som undersökts och det är därför med tillfredsställelse man kan notera att Eva Borgström sökt sig tillbaka i tiden och valt att ta upp kvinnliga författare under romantiken. I litteraturhistorierna lyser dessa i stort sett med sin frånvaro och här framstår perioden som nästan exklusivt manlig. Eva Borgström vill emellertid teckna en annan bild; mot bakgrund av den manliga litteraturen lyfter hon fram texter av kvinnliga författare. I sin läsning av dessa visar hon hur bilderna av manligt och kvinnligt ges annorlunda innehåll än hos de manliga författarna. Även när kvinnorna skriver i traditionellt manliga genrer sker det delvis på deras egna villkor. På ett intressant sätt diskuteras i avhandlingen betydelsen av de bilder av kvinnlighet som skapas i de kvinnliga författarnas verk.

Avhandlingens utgångspunkt är en undran över frånvaron av kvinnor i litteraturhistoriska framställningar. Fanns det inga skrivande kvinnor under denna period eller har de förtigits? Eva Borgström menar att frågan kan ges flera svar och att de är beroende på hur perioden avgränsas. Kvinnorna hade speciella svårigheter som författare: en tidsmässigt snäv definition utesluter i stort sett kvinnorna eftersom romantiken var de högt bildades kultur och kvinnorna inte hade tillgång till utbildning. Steget från den litterära salongen – kvinnornas rum – till offentligheten var inte lätt att ta och för kvinnorna var det också svårt att förena tidens konstnärsideal med dess kvinnoideal; att ta steget från objekt till skrivande subjekt.

För att kvinnorna skall ges plats i romantiken måste den enligt Eva Borgström ses över en längre tidsrymd än litteraturhistorierna valt att göra. Kvinnorna kommer nämligen senare än männen in i litteraturen. Utsträcks romantiken till att omfatta också ett par decennier efter 1830 framträder en ny bild av perioden: »Med ett sådant romantikbegrepp skulle romantiken i stället vara den period i svensk litteratur då de kvinnliga författarna på bred front gjorde sig hemmastadda inom den litterära institutionen.» (s. 12f)

Det är emellertid inte tillräckligt att bara utgå från kvinnorna i sökandet efter orsaker till deras frånvaro

i litteraturhistoriernas framställningar av romantiken. Eva Borgström hävdar att man också måste se på kriterierna för hur litteraturhistoria skrivs: »Föreliggande historier om kvinnorna och romantiken är sprungna ur tanken att litteraturhistorieskrivningen kanske inte har gett full rättvisa åt den mångskiftande mängd av texter som kvinnorna skrev under romantiken. Vad var det för ett slags texter som de kvinnliga romantikerna skrev?» (13) Något fullständigt svar på den sistnämnda frågan ges emellertid inte i avhandlingen eftersom den endast behandlar ett urval av de kvinnliga författarnas texter.

Det urval av texter som Eva Borgström företar är baserat på en läsning av minst ett verk av samtliga kvinnliga författare som publicerade skönlitterära texter mellan ca 1810 till 1850. Man kunde här önskat en större utförlighet i redovisningen av de verk som inte tagits med. Som materialet nu presenteras får läsaren nöja sig med att lita till avhandlingsförfattaren, en inte helt tillfredsställande situation. Samtidigt är det förståeligt att ett urval måste göras men det hade varit till fördel för undersökningen om en bibliografi kompletterat framställningen så att läsaren därigenom skulle ha kunnat få en mer enhetlig bild av romantikens skrivande kvinnor.

De texter som undersöks ses som en del av ett samtal om vad som konstituerar kvinnlighet under perioden. Avhandlingsförfattaren vill fokusera på texterna som världsåskådning, som ett uttryck för en dialog kring definitionen av manligt och kvinnligt som pågår under romantiken. Hon avvisar en essentialistisk förståelse av begreppen och hävdar att de bestäms relationellt och kontextuellt. De kvinnliga författarnas bilder av det kvinnliga bryts mot mer eller mindre dominerande bilder av kvinnlighet inom samtidens litterära institution.

Avhandlingen består av tre relativt fristående delar som belyser brytningspunkter mellan manligt och kvinnligt under romantiken. I den första studien står göticismen i centrum och det avhandlingsförfattaren kallar »drömmen om manlighetens renässans» i början av 1800-talet. Här analyseras grevinnan Eleonora Charlotta d'Albedyhlls dikt *Gefion* publicerad 1814, Thekla Knös' romantiska versberättelse *Ragnar Lodbrok* som vann Svenska Akademiens stora pris 1851 samt Fredrika Bremers drama *Trälinnan* skrivet 1836 och tryckt 1840. De kvinnliga författarna omformar på olika sätt de götiska idealen: hos d'Albedyhll är fredssträvanden ett framträdande inslag samt tecknandet av en kvinnlig genealogi, i Thekla Knös' verk

är det inte striden utan kärleken och kvinnorna som står i centrum och i *Trälinnan*, ett drama som Fredrika Bremer förlagt till fornsvensk tid, tas en samtida social problematik upp från ett kvinnligt perspektiv.

Avhandlingens andra del behandlar kvinnornas svar på fosforisterna sett genom Julia Christina Nybergs – Euphrosyne – saga *Den sköna Cunigunda* första gången tryckt i författarens *Nya dikter* 1828.

Den avslutande studien undersöker debatten kring Almqvists *Det går an*. Avhandlingsförfattaren menar att tidigare forskning kring debatten nöjt sig med att konstatera att de kvinnor som deltog försvarade äktenskapet som institution och att man därvid helt bortsett från det kvinnoemancipatoriska perspektivet som skiljer kvinnornas texter från männens. *Det går an*-debatten får avsluta avhandlingen eftersom den ses som en avgränsning framåt i tiden, »en uppgörelse med den tolkning av det komplementära könsideal som var den dominerande under romantikens decennier.» (s. 18)

Beträffande urvalet av de texter som undersöks är det kanske något överraskande att avhandlingsförfattaren i flera fall valt verk som faktiskt uppmärksammas tidigare även inom feministisk litteraturforskning. Urvalet medför därför också att avhandlingen får en slagsida åt de redan kända författarna under periodens senare del, något som reflekteras i avhandlingens titel. Det finns brister i överensstämmelse mellan inledningens övergripande diskussion och det som undersökningen egentligen tar upp, nämligen en relevant men begränsad del av kvinnors skrivande under romantiken.

Både Thekla Knös' och Fredrika Bremers verk har således tidigare analyserats från ett feministiskt perspektiv. Avhandlingens specifika grepp att se verken i dialog med göticismens manlighetsideal är heller inte helt invändningsfritt. Få kvinnliga författare valde att överhuvudtaget skriva inom ramen för den götiska riktningen och av de texter som undersöks är det enbart d'Albedyhlls *Gefion* som är samtida med rörelsen. En fråga som infinner sig är därför om man verkligen kan se Bremers och Knös' verk som framförallt i en dialog med göticismens manlighetsideal? Avhandlingen ger delvis själv svar på den frågan eftersom analyserna visar att det är i förhållande till *Frithiofs saga* som Knös' verk blir intressant, vilket också framhållits i tidigare forskning. I Bremers fall är det förhållandet till realismen och traderingen av det fornnordiska arvet överhuvudtaget som ger perspektiv på dramats bilder av kvinnan och det kvinnliga. Beträffande *Frithiofs saga* är det uppenbart att Tegnérns sätt att behandla relationen mellan könen skiljer sig avsevärt från göticismen. Hos Tegnér är det inte längre fråga om att avgränsa sig från kvinnan utan i *Frithiofs saga* är kärlekshistorien en bärande struktur. Genom att se Knös' verk främst i förhållande till 1810-talets göticism försvinner en del av problematiken kring hur driften organiserades av patriarkatet under romantiken eftersom kvinnan och kvinnligheten här enbart tycks stå för något negativt.

Däremot fungerar göticismens manlighetsideal bättre i dialog med grevinnan d'Albedyhlls *Gefion*. Här friläggs intressanta förskjutningar i metaforiken

bl.a. använder d'Albedyhll den traditionellt krigiska rostmetaforen som en bild för fredssträvanden.

Avhandlingens främsta partier är analysen av Euphrosynes saga *Den sköna Cunigunda* och diskussionen kring de kvinnliga inläggen i *Det går an*-debatten. Sagoanalysen visar hur den skenbart sedelärande moraliska berättelsen rymmer en diskussion av kvinnlighetens villkor i det patriarkaliska samhället. Inte minst spännande är diskussionen om hur kvinnobilder från olika mytologier bryts mot varandra i sagan.

De kvinnliga författarnas inlägg i debatten kring Almqvists *Det går an* – klassade som moraliskt institutionsbevarande av tidigare forskning – framstår genom avhandlingens analys som betydligt mer komplexa i sitt förhållande till Almqvists utopi. Medan Almqvist lämnar den samtida verkligheten bakom sig – Albert och Saras förening förutsätter en betydligt förbättrad samhällelig ställning för kvinnan – bekämpar de kvinnliga författarna Almqvists kärleksutopi med argument hämtade från den omgivande verkligheten och då framstår kärleksutopin som ytterst motsägelsefull.

Genom att se de texter som undersöks i dialog med varandra förmår Eva Borgström visa hur de kvinnliga författarna omformade romantikens bilder av kvinnligt och manligt. I *Ragnar Lodbrok* låter således Thekla Knös hjälten slitas mellan familjen och äran på stridsfältet; Ragnar längtar helt enkelt hem! Här kan Thekla Knös verk ses i förbindelse med den ökade familjekulten i mitten av 1800-talet som också kom att kanalisera en del av det fornnordiska arvet.

Avhandlingsförfattaren har avstått från att diskutera feministiska litteraturteorier och metoder som haft betydelse för undersökningen. Hon avvisar ett essentialistiskt sätt att se på könskategorier men hänvisar samtidigt till de amerikanska forskarna Susan Gilbert och Sandra Gubert som inspirationskällor för avhandlingens metod. Kritiken under det senaste decenniet mot Gilbert och Gubar visar bl.a. hur de tenderar att hamna i en essentialistisk fälla i sina undersökningar. Det hade därför varit av intresse om Eva Borgström något mer utförligt hade diskuterat den teoretiska bas som hon bara antydningvis markerar att hennes undersökning vilar på. Likaså kunde hon kanske också uppmärksammat tidigare feministisk litteraturforskning på romantiken. Ett viktigt namn som man saknar i avhandlingen är den amerikanska forskaren Margaret Homans. Homans som skrivit både om lyrik och prosa på det engelskspråkiga området för en diskussion om metoden att närma sig olika genrer. Det perspektivet berörs inte i avhandlingen. En kritik som kan riktas mot Eva Borgströms undersökning är också att de kvinnliga författarnas lyrik förbises och därmed viktiga delar av Thekla Knös' och Euphrosynes författarskap. Här skulle det varit intressant att få reda på mer om hur de kvinnliga författarnas lyriska strategi ser ut i förhållande till den manligt dominerade romantiken. Det hade också varit av värde att i större grad få dialogen mellan de kvinnliga författarna belyst och därmed få ett svar på om det fanns en kvinnlig tradition vid sidan av den dominerande manliga. Kvinnliga föregångare

fanns ju; bl.a. kunde Mme de Staëls betydelse lyfts fram och salongskulturen ägnats större uppmärksamhet. Samtidigt är det naturligtvis förståeligt att avhandlingsförfattaren känt sig tvingad att begränsa sin undersökning.

Inom de ramar Eva Borgström satt för sin avhandling visar hon emellertid på ett övertygande sätt hur det komplementära könsidealet som dominerade romantiken undergrävs och omformas av de kvinnliga författarna. Det sker inte med stora medel men just därför blir Eva Borgströms närläsningar av de kvinnliga författarnas texter så spännande. Här visar avhandlingsförfattaren en betydande förmåga som texttolkare. Hon driver med skärpa och energi sin utforskning av bilderna av manligt och kvinnligt i den svenska romantiken. Slutligen, men inte minst, bör framhållas att avhandlingen är ovanligt välskriven och bör kunna locka läsare långt utanför de snäva akademiska leden.

Margaretha Fahlgren

Eva Heggstad: *Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet*. (Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet), Uppsala 1991.

Av den fullständiga titeln på Eva Heggstads doktorsavhandling framgår, att undersökningen har en annan inriktning än vad som varit vanligt i studier av Sveriges litterära 1880-tal. Även om man bortser från det som skrivits om Strindberg, måste forskningen kring denna period betecknas som mycket omfattande. Till stor del är det fråga om biografier eller monografier över enskilda författarskap. Avhandlingar som anlägger mer övergripande perspektiv är Karl-Erik Lundevalls *Från åttital till nittital* (1953), Thure Stenströms motivstudie *Den ensamme* (1961) och Per Arne Tjäders *Det unga Sverige* (1982). I dessa undersökningar riktas intresset mot ett urval av författarskap, som bedöms vara av särskilt intresse. Eva Heggstads avhandling däremot vill – som titeln anger – behandla årtiondets kvinnolitteratur som helhet. Den närmaste motsvarigheten finns inte i svensk utan i dansk litteraturforskning, i form av Pil Dahlerups dissertation om det moderna genombrottets kvinnor i Danmark (1984).

Eva Heggstads avhandling ägnas till stor del bortglömda författarskap, som aldrig tidigare varit föremål för vetenskaplig behandling. Som en pionjär rör hon sig i okänd terräng där få litteraturforskare vandrat. Ett inledande avsnitt presenterar forskningsläge, urval och arbetsmetod. Det första kapitlet har rubriken »Kvinnan under patriarkatet», och är en översikt byggd på tidigare forskning av historiskt och socialhistoriskt slag. Det andra kapitlet har litteratursociologisk inriktning och belyser författarinnornas villkor under 1880-talet. Avhandlingens tyngdpunkt ligger på kapitlen 3, 4 och 5. De har i första hand textanalytisk karaktär och tar upp olika aspekter på decenniets

skönlitteratur skriven av kvinnor. Kapitlen behandlar de tre nyckelmotiv som också anges i avhandlingens titel; rubrikerna är »Hemmet», »Yrkeslivet» respektive »Konstnärskapet». Vart och ett av de tre kapitlen inleds med en kortfattad presentation av problematiken och med exemplifiering ur texterna. Framställningen bryts sedan ner i kortare avsnitt, med koncentration på ett mindre antal verk av en eller ett par författarinnor.

Efter slutord och summary följer ett innehållsrikt appendix: en 35 sidor lång bio-bibliografi ger uppgifter om totalt 58 författarinnor; utbildning, familjeförhållanden och civilstånd, eventuellt bruk av pseudonym, bosättningsorter osv. Vidare redovisas dessa kvinnors debutverk samt skönlitterära utgivning under 1880-talet. Sammanlagt rör det sig om 172 verk, och det är detta omfattande material som ligger till grund för avhandlingen. Det ligger en enorm arbetsinsats bakom denna bio-bibliografi, det inser jag efter att ha utfört tidsödande stickprovskontroller utan att finna annat än bagatellartade felaktigheter. Denna form av vetenskapligt vardagsarbete är föga glamoröst, det uppmärksammas inte i massmedias recensioner och uppskattas sällan efter förtjänst av den vanlige läsaren. Men det är fråga om nödvändig grundforskning, som i det långa perspektivet har större värde än spektakulära teorier och generaliseringar.

När det gäller arbetets metod och uppläggning har författarinnan gått till väga på annat sätt än i motsvarande undersökning på danskt material av Pil Dahlerup. Där bestäms framställningen av de enskilda författarskapen, som granskas ett i taget. Eva Heggstad har i stället begagnat en tematisk uppläggning, med kapitel kring skilda ämnen och problemställningar. Resultatet blir att samma författarinna kan återkomma på flera ställen i avhandlingen. Den som vill skaffa sig en helhetsbild av en speciell kvinnas insatser får använda personregistret, och på egen hand pussla samman de spridda bitarna till ett eventuellt mönster. De enskilda författarskapen försvinner alltså i massan av texter.

Dahlerups metod för visserligen till upprepningar, men monotonin är en del av den historiska sanningen. Många tänkte i likartade banor, och det framgår vilka som följde majoritetens värderingar eller framstod som ovanliga och djärva andar. Dahlerups arbetssätt har visserligen resulterat i en bok som till omfånget motsvarar tre ordinära doktorsavhandlingar av svensk modell, men kanske hade en modifierad version av den danska undersökningen varit möjlig. Istället för att som Dahlerup följa författarinnorna från debut till sista bok kunde man begränsa sig till utgivningen under 1800-talet, men fortfarande gå fram genom ett författarskap i taget. Detta kunde hos Dahlerup kombineras med avsnitt innehållande sammanfattande synpunkter. Det skulle då framträda klarare vilka skrivande kvinnor i det svenska åttiotalet som är tidstypiska, och vilka som avviker från mängden.

Beträffande urvalsprinciperna vill jag erinra om avhandlingens förklarande undertitel: »1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet